

УДК 94(397.5+32).”300/250”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.58.13696>

ПРАВЛІННЯ МАГАСА У КИРЕНАЙЦІ: ПИТАННЯ ХРОНОЛОГІЇ, ПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ Й ІДЕОЛОГІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ

Андрій ЗЕЛІНСЬКИЙ

Державна установа “Інститут всесвітньої історії НАН України”,

відділ історії країн Азії та Африки

01054, вул. Леонтовича, 5, Київ, Україна

e-mail: z-al@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0214-4625>

Постать володаря елліністичної Киренаїки, Магаса, [бл. 320 – бл. 250 рр. до Р.Х.] не користується особливою увагою сучасних дослідників. Причиною цьому є незначна кількість, хаотичність і здебільшого фрагментарність відомих нам історичних джерел, які висвітлюють лише невелику низку аспектів його правління. Проте, звернення до історичних пам’яток, пов’язаних з історією інших елліністичних держав і долучення новітніх дослідницьких концепцій, що не мають безпосереднього відношення до елліністичної Киренаїки, надає змогу відтворити відносно цілісну картину царювання цього правителя.

Магас належав до числа володарів т. зв. Малих елліністичних монархій. Скориставшись непрямою причетністю до царського дому Птолемеїв і довівши на практиці свою військову справність, він бл. 300 р. до Р.Х. отримав в управління як намісник економічно розвинену й відносно ізольовану Киренаїку. Згодом, завдяки розумінню міжнародної кон’юнктури та вмінню своєчасно коригувати власні плани й стримувати експансіоністські апетити, він перетворив її на незалежну державу, а сам здобув і зумів утримати за собою царський титул. Магас протягом більш ніж 20-ти років тримався військової, політичної, династичної й ідеологічної сфери впливу держави Селевкідів. Так, він брав пряму чи опосередковану участь на боці останніх у I та ймовірно II Сирійських війнах. Проте такий стан речей не завадив йому на завершальному етапі царювання примиритися на вигідних умовах з єдиноутробним братом – володарем елліністичного Єгипту, Птолемеєм II.

Протягом усього часу свого правління, Магас використовував і почасти примножував наявний в його розпорядженні інструментарій, покликаний сприяти визнанню за ним царського статусу як на зовнішньополітичній, так і на внутрішній арені. Наприклад, він став першим елліністичним можновладцем, котрий здобув титул *басилевса* завдяки шлюбу з селевкідською царівною. І хоча з огляду на відсутність синів, Магас не спромігся заснувати власну династію, саме нащадки його дочки, птолемеївської цариці Береніки II, продовжували протягом майже двох століть посідати александрійський престол.

Ключові слова: Магас Киренський, Береніка I, Береніка II, Киренаїка, держава Птолемеїв, держава Селевкідів, елліністичний період, державна ідеологія.

Протягом своєї майже чвертьвікової дослідницької діяльності, я неодноразово хоч і побіжно звертав увагу на постать володаря елліністичної Киренаїки Магаса [кін. IV – I-ша пол. III ст. тут і далі – до Р. Х.]¹. В результаті, в мене накопичилася доволі значна кількість розрізненого [у тому числі й неопублікованого] матеріалу, який потребує конкретизації, узагальнення та остаточного осмислення. Ці міркування спричинили до появи запропонованої нижче публікації, котра, як сподіваюся, сприятиме внесенню низки корективів до сучасних уявлень про зазначеного елліністичного володаря та характер його правління. Зокрема, йдеться про окреслення хронології перебування при владі, визначення політичного статусу та виявлення комплексу ідеологічних заходів фігуранта цього дослідження.

Незважаючи на те, що зазначений володар Киренаїки нерідко згадується на сторінках багатьох праць, присвячених численним аспектам елліністичної історії [пор. нижче], особисто йому присвячено дуже обмежену кількість наукових розвідок. Серед них дві публікації Ф. Шаму: “Le roi Magas” та “Épigramme de Cyrène en l’honneur du roi Magas”, котрі вже стали своєрідною класикою², змістовна біографічно-хронологічна розвідка “Magas king of Cyrene” К. Беннетта³, два есе Б. ван Оппена де

¹ Див. наприклад: Андрій Зелінський, “До дискусії стосовно Береніки Посидіппа (P. Mil. Vogl. 309 AB 78–82)”, *Східний світ* (2) (2006): 43–48; Андрій Зелінський, “Три примітки до історії діадохів”, *Східний світ* (1) (2007): 38–40, 41–42 прим. 19–25; Андрій Зелінський, “Інтерпретація присвяти лікаря Медея Аполлону Піфійському [Posidippus 2002, 95]”, *Сходознавство* (55–56) (2011): 53–64; Андрій Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лаг, син Таїс, – реконструкція стосунків між братами”, *Східний світ* (4) (2014): 20–21, 22–23 прим. 10–18; Андрій Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів: перші 100 років птолемеївської монархії*. (Вінниця; Київ: “Твори”, 2020): 88–90, 107–109, 298–299 прим. 364, 328–331 прим. 554–570, 370–371 прим. 787–789.

² Francois Chamoux, “Le roi Magas”, *Revue historique* (216) (1956): 18–34; Francois Chamoux, “Épigramme de Cyrène en l’honneur du roi Magas”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* (82) (1958): 571–587.

³ Chris Bennett, “Magas king of Cyrene”, *Egyptian Royal Genealogy*, доступно 21 травня 2024, URL: https://www.instonebrewer.com/TyndaleSites/Egypt/ptolemies/magas_i_fr.htm.

Рюйтера “Magas, apame, and Berenice ii” та “The Marriage of ptolemy iii and Berenice ii” з його книги “Berenice II Euergetis: Essays in Early Hellenistic Queenship”⁴, нумізматичне дослідження В. Фішшер-Боссерта “The Didrachm Coinage of Magas”⁵ і тематично наближена публікація А. МакОлі “Princess and Tigress: Apama of Kyrene”, присвячена Магасовій дружині⁶. До цього переліку також слід додати дві енциклопедичні статті, розміщені відповідно у “Paulys Realencyclopädie des classischen Altertums” та “Der neue Pauly : Enzyklopädie der Antike”⁷. Обмежений інтерес до постаті зазначеного елліністичного правителя можна пояснити скудністю відповідної джерельної бази та відсутністю нових археологічних знахідок, так би мовити, революційного характеру. Проте, нездійснене раніше звернення до джерел, пов’язаних з історією інших елліністичних держав [зокрема, держави Птолеміїв] у сукупності з переосмисленням змісту інформації, що міститься у добре знайомих творах античних авторів і долученням новітніх дослідницьких теорій, безпосередньо непов’язаних з елліністичною Киренаїкою, дозволяють пролити нове світло на здавалось би усталений фактологічний матеріал.

Магас, котрий народився не пізніше 320 р. (пор. Нижче), був сином незнатного македонянина на ім’я Філіпп [Paus. I. 6. 8–VII. 2; пор.: Plut. Pyrrh. 4]⁸ і Береніки [Paus. I. 6. 8–VII. 2] – внучатої племінниці одного з найвпливовіших представників македонської аристократії, Антіпатра [Schol. Theocr. Idyl. XVII. 61]⁹. У 320/319 р. овдовілу мати Магаса було долучено до почту Антіпатової дочки, Евридіки, виданої батьком заміж за тодішнього сатрапа, а згодом – царя Єгипту, Птолемея сина Лага¹⁰. У такий спосіб, майбутній правитель киренаїки разом зі своєю матір’ю опинився на берегах Нілу.

Імовірно бл. 300 р., Магас, завдяки зусиллям Береніки, котра на той момент вже стала однією з дружин Птолемея [див. нижче]¹¹, був офіційно всиновлений останнім¹². Так, на користь всиновлення Магаса Птолемеєм свідчить здійснення ним зазначеного акту по відношенню до дочки Береніки від першого шлюбу, Антігони, в наслідок чого цар Єгипту став називати чоловіка цієї своєї пасербиці, Пірра Епірського [Plut. Pyrrh. 4, 9; Paus. I. 11. 5]¹³, сином [Plut. Pyrrh. 6]¹⁴. Скоріше за все, офіційне прийняття зазначеного сина Береніки до царської родини стало своєрідною винагородою останньому за активну участь у придушенні киренського повстання, котре мало місце у 305–300 рр.¹⁵ Проте,

⁴ Branko van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis. Essays in Early Hellenistic Queenship*. (New York: Palgrave Macmillan, 2015): 7–40. При цьому, перше із зазначених есе є дуже контраверсійним з огляду на гіперкритичний підхід автора до використовуваних ним історичних джерел.

⁵ Wolfgang Fischer-Bossert, “The Didrachm Coinage of Magas”, *Numismatica Patavina* (13) (2016): 57–64.

⁶ Alex McAuley, “Princess and Tigress: Apama of Kyrene”, *Seleukid Royal Women: Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, ed. A. Coşkun and A. McAuley, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016): 175–189.

⁷ Fritz Geyer, “Magas (2)”, *Paulys Realencyclopädie des classischen Altertums* XIV (1). (Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1928): 293–297; Eckart Olshausen, “Magas (2)”, *Der neue Pauly : Enzyklopädie der Antike* 7. (Stuttgart; Weimar : Metzler, 1999): 255–256.

⁸ Також див. Peter Fraser, “Inscriptions from Cyrene”, *Berytus* 12 (1958): 101–102, 105, 108.

⁹ Також див. Elizabeth Carney, *Arsinoe of Egypt and Macedon: A Royal Life (Women in Antiquity)*. (Oxford: Oxford University Press, 2013): 19–20; John Grainger, *Antipater’s Dynasty. Alexander the Great’s Regent and his Successors*. (Barnsley: Pen & Sword, 2019): 219.

¹⁰ Sheila Ager, “Building a Dynasty: The Families of Ptolemy I Soter”, *Ptolemy I: A Self-made Man*, ed. T. Howe. (Oxford; Philadelphia: Oxbow Books, 2018): 41–42, 45. Про історичний контекст цього шлюбу див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 41–43, 265 прим. 138.

¹¹ Про еволюцію Береніки від Птолемеївої коханки до офіційної дружини, а згодом – повноцінної цариці-басиліси та матері наступного володаря александрійського престолу див. наприклад: там само, 79–83.

¹² Пор.: Ludwig Koenen, “The Ptolemaic King as a Religious Figure”, *Images and Ideologies. Self-definition in the Hellenistic World*, ed. A. Bulloch et al. (Berkeley; Los Angeles; Oxford: University of California Press, 1993): 97 not. 170; Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*: Transl. from germ. Tina Saavedra, (London; New-York: Routledge, 2001): 20; Werner Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit: 332–30 v.Chr.* [München: C.H. Beck, 2001]: 202.

¹³ Ager, “Building a Dynasty”, 48–51; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 74, 80.

¹⁴ Якщо дочкою береніки від Філіппа була й інша представниця дому Птолемеїв, Теоксена (див. Chris Bennett, “Theoxena”, *Egyptian Royal Genealogy*, доступно 21 травня 2024, URL: https://www.instonebrewer.com/TyndaleSites/Egypt/ptolemies/theoxena_fr.htm); Ager, “Building a Dynasty”, 48–51, то вона також мала пройти акт вдовичества перш, ніж бути виданою за царя Сиракуз, Агатокла – пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 74, 304 прим. 405.

¹⁵ Див. наприклад: там само, 398–399 прим. 364; Michele Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici. Struttura e cronologia della monetazione bronzea cirenaica di età greca e romana (322/321 a.C. – 180 d.C.)*. II ed. (Roma: “L’Erma” di Bretschneider, 2023): 22, 45 [ознайомитися з 2-м виданням книги М. Азолаті я зміг завдяки люб’язності її автора]; також пор.: нижче. Деякі сумніви у історичності цього повстання породжує відсутність будь-яких згадок про нього у творі Діодора Сицилійського. Особливо, з огляду на те, що зазначений автор у XVIII–XX книгах своєї “Історичної бібліотеки” не залишив поза увагою жодної важливої події, пов’язаної з Киренаїкою. Разом з цим, можна припустити, що відповідна згадка містилася у фрагментарно збереженій XXI книзі твору сицилійського історика, котрий міг навести її у зв’язку з поверненням вищезгаданої області під владу Птолемея.

Птолемей не обмежився введенням пасинка до царської родини, а вирішив зробити його намісником поверненої економічно важливої [див. прим. 64] області [Paus. I. 6. 8–VII. 1]¹⁶.

Проблему датування зазначеної події, як і безпосередньо пов'язаного з нею датування смерті Магаса (див. нижче), можна долучити до числа найтаємничіших загадок елліністичної хронології. У нашому розпорядженні існують дві комбінації непрямих джерельних свідчень [Asoka, XIII, 27; P. Trog. Prol. XXVI; Just. XXVI. 3; Paus. I. 6. 8; Athen. III. 100f, 101f, VI. 244b–d; Euseb. Chron. (ed. A. Schoene), I, 237–238; Suda, delta, 431]¹⁷, які дозволяють розпочати відлік киренського намісництва Магаса від 308 (висока хронологія) чи 300 (низька хронологія) р. (пор.: Прим. 2–7)¹⁸. Останнім часом на користь високої хронології обережно висловився лише Д. Гілл¹⁹; тоді як низьку хронологію, котра на сьогодні превалює, підтримали такі дослідники як В. Хусс, Ж.–І. Карре–Маратре, Д. Клейман, Б. ван Оппен де Руйтер, Ш. Пфайффер, Дж. Грейнджер, М. Азолаті та ін.²⁰.

З мого погляду, у випадку проблеми визначення хронологічних рамок перебування Магаса в Киренаїці, об'єктивно слід визнати слушність і подальшу актуальність судження П. Фрезера, згідно з яким жодне із запропонованих датувань не має достатньої джерельної верифікації²¹. Разом з тим, зазначене бачення ситуації не означає відмови від подальших пошуків нових різнопланових аргументів непрямого характеру, котрі б виступали на користь того чи іншого датування. При цьому, якщо на початку мого зацікавлення проблематикою, пов'язаною з хронологічними рамками правління Магаса, я більше схилявся до високої хронології²², то протягом останніх десяти років аргументація на користь низької набуває у моїх очах все більше привабливості. Так, у випадку визначення пункту відліку магасового намісництва у Киренаїці, на мою думку, важливу роль відіграє свідчення Павсанія, на підставі якого можна зробити висновок, що пасинок Птолемея I отримав зазначену посаду після набуття його матір'ю статусу офіційної царської дружини [не плутати зі статусом базиліси – див. прим. 11] або навіть у зв'язку з цією обставиною [Paus. I. 6. 8]²³. Згідно з моєю точкою зору, надання

¹⁶ Про попередні відносини між Птолемеєм і Киренаїкою див. André Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique – Libykai Historiai – de l'époque républicaine au principat d'Auguste*. (Paris : Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1987): 42–46, 85–128, 349–360; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 40, 47, 50–51, 55–57, 275–277 прим. 213–217, 280–282 прим. 249–258; John Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty: Ptolemaic Egypt 330–246 BC*. (Barnsley: Pen & Sword, 2022): 19–21, 29–31, 35–36, 59–62. Мій учень, Є. Познанський, у межах своєї неопублікованої магістерської роботи зробив цікаве припущення, згідно з яким очолювана Магасом Киренаїка у 300 р. могла розглядатися Беренікою як потенційний притулок для неї та її дітей у випадку успадкування александрийського престолу кимось із синів Евридіки.

¹⁷ Стосовно долучення до вищенаведеного переліку нумізматичних джерел – див. наприклад: Bennett, “Magas king of Cyrene”, not. 3, 7; van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis*, 23–34.

¹⁸ Окрім цього, стосовно літератури на підтримку кожної із зазначених хронологій, див. Зелінський, “Три примітки до історії діадохів”, 38. Свого часу, німецький дослідник А. Єйне спробував примирити обидві хронології, висунувши умоглядне припущення, згідно з яким Магас протягом 308–300 рр. міг бути намісником вітчима у Киренаїці, а починаючи з 300 р. – набути статус незалежного правителя, у якому він перебував протягом подальших 50-ти років – Армин Єйне, “Кирено-египетские отношения при первых Птолемеях”, *Древний Восток и античный мир*. (Москва: Наука, 1972): 167. Однак, це припущення слушно не набуло широкої підтримки з огляду на його неаргументованість. Своєю чергою, А. МакОлі й Е. Розамілія, безпідставно відкидаючи свідчення Агатархіда про 50-річне правління Магаса [див. нижче], припускають, що останній, прибувши до Киренаїки у 300 р., помер, відповідно, у сер. 250-х рр. або у 258 р. – Alex McAuley, “Princess and Tigress”, 78, 81; Emilio Rosamilia, “From Magas to Glaukon. The Long Life of Glaukon of Aithalidai and the Chronology of Ptolemaic Re-Annexation of Cyrene (ca. 250 BCE)”, *Chiron* 48 (2018): 271–273, 291, 294–296. Нарешті К. Лорбер, приймаючи 300 р. як дату початку намісництва Магаса, відмовилась виносити власне судження щодо датування його смерті – Catarine Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire. Part 1: Ptolemy I through Ptolemy IV*, I. (New York: The American numismatic society, 2018): 9, 34, 68.

¹⁹ David Gill, “The Abandonment of Euesperides: Evidence from the Eastern Sidi Abeid and P. Hibeh 91”, *New Perspectives in Seleucid History, Archaeology and Numismatics. Studies in Honor of Getzel M. Cohen*, ed. R. Oetjen. (Berlin; Boston: Walter de Gruyter, 2020): 690–696, 700–701.

²⁰ Werner Huss, *Die Verwaltung des ptolemäischen Reichs*. (München: C.H.Beck, 2011): 140, 142; Jean-Yves Carrez–Maratray, *Bérénice II d'Égypte, une reine dans les étoiles*. (Paris: Ellipses, 2014): 52, 78–80; Dee Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt. Women in antiquity*. (Oxford; New York: Oxford University Press, 2014): 31–32, 34–36, 196 not. 65, 82, 84; van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis*, 23–34, 167–171 not. 1–54; Stefan Pfeiffer, *Die Ptolemäer: im Reich der Kleopatra*. (Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2017): 20, 73; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 79–80, 164, 245; Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici*, 24–25, 29, 46, 101–103, 121. До речі, на сторінках недоступного мені 1-го видання М. Азолаті схилявся до віднесення смерті Магаса на 258 р. – пор.: van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis*, 150 not. 6.

²¹ Peter Fraser, “Bibliography: Graeco-Roman Egypt Greek Inscriptions (1956)”, *The journal of egyptian archaeology* 43 (4) (1957): 108 not. 49.

²² Див. наприклад: Зелінський, “Три примітки до історії діадохів”, 38–40.

²³ “[Від Птолемея – А.З.] відпала Кирена, [але – А.З.] Магас, син Береніки, яка тоді була одружена з Птолемеєм, на п'ятому році повстання Кирену захопив”.

Береніці статусу законної дружини Птолемея відбулося у період між битвою при Іпсі [травень-червень 301 р.], яка призвела до поразки та загибелі претендента на панування над усією колишньою імперією Александра Великого, Антігона Монофтальма [Diod. XIX. 55, XXI. 1; App. Syr. 55; Paus. I. 6. 7; Arr. Anab. VII. 18. 5; Plut. Pyrrh. 4; Plut. Demetr. 29–31; Lucian. Macrob. 11; P. Trog. Prol. XV; Just. XV. 4; Euseb. Chron. I, 247c–d; Лібан. Or. XI. 83–84; Oros. III. 23. 47–48; Georg. Sync. Chron. 320]²⁴, і шлюбом між одним з новоявлених елліністичних царів – колишнім сатрапом Фракії – Лісімахом з дочкою Птолемея від Береніки, Арсиною [Memn. 4. 9; пор.: Plut. Demetr. 31], що припадав на 300/299 р.²⁵

Запропонований мною *terminus post quem* для підвищення статусу Береніки²⁶ базується на припущенні, згідно з яким за наявності настільки могутнього ворога як Антігон²⁷, Птолемей навряд чи наважився б надати законний статус Береніці. Такий крок з боку сина Лага міг би негативно позначитися на взаєминах останнього з його тодішнім важливим тактичним союзником, яким був рідний брат Евридіки, правитель, а згодом цар Македонії – Кассандр²⁸. Однак після вищезгаданої поразки й смерті Монофтальма²⁹ ситуація суттєво змінилася. З одного боку, зникла безпосередня загроза державі та царському статусу Птолемея, з іншого – провідним союзником останнього став Лісімах³⁰. За такого стану речей, син Лага цілком міг собі дозволити підвищення родинного статусу своєї улюблениці, не зважаючи на ймовірне невдоволення з боку македонського володаря³¹.

Terminus ante quem офіційного шлюбу Птолемея й Береніки, з мого погляду, обумовлюється самим лише фактом підвищення матримоніальної цінності дочок останньої. Перш за все, у цьому випадку йдеться про вищезгадану Арсиною. З мого глибокого переконання, син Лага навряд чи став би пропонувати такому цінному й могутньому союзникові, котрим після перемоги у битві при Іпсі став Лісімах³², дівчину, чия мати вважалася б звичайною наложницею. Також не слід скидати з рахунків, що перша відома нам згадка про Береніку, як одну із дружин Птолемея, зустрічається у контексті подій 298/297 р., пов'язаних із одруженням її дочки від першого шлюбу, Антігони, з епірським царем Пірром [Plut. Pyrrh. 4; також див. прим. 13]³³. Гадаю, що вказівка мало не в одному реченні на належність Береніки до числа Птолемеєвих дружин і на шлюб її дочки з представником шанованої доелліністичної династії Еакідів [Plut. Pyrrh. 1; Paus. I. 6. 1–5; Just. XVII. 3; Georg. Sync. Chron. 320–321] непрямым чином може вказувати на безпосередній взаємозв'язок між обома цими обставинами. Зокрема, доволі солідний, більш ніж двадцятирічний вік нареченої³⁴, міг свідчити про попередню відсутність у неї шансів на пристойний шлюб з огляду на непевний родинний статус, котрий покращився лише у наслідок перетворення її матері на одну з дружин Птолемея.

²⁴ Також див. Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 198–199; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 71; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 74–75.

²⁵ Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 200; Carney, *Arsinoe of Egypt and Macedon*, 20, 25–26, 31–48; Ager, “Building a Dynasty”, 48; Lorber, *Coins of the Ptolemaic Empire*, I, 2; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 74.

²⁶ Стосовно інших міркувань щодо датування та характеру шлюбу Птолемея й Береніки див. наприклад: Carney, *Arsinoe of Egypt and Macedon*, 16–23; Ager, “Building a Dynasty”, 42–46; Grainger, *Antipater's Dynasty*, 218; пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 312 прим. 457.

²⁷ Про нього див. Richard Billows, *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the hellenistic State*. 2nd Ed. (Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1997); Jeff Champion, *Antigonos the One-Eyed: Greatest of the Successors*. (Barnsley: Pen & Sword Books Ltd, 2014).

²⁸ Зелінський, “Три примітки до історії діадохів”, 39; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 79. Про родинні зв'язки Антіпатридів див. Grainger, *Antipater's Dynasty*, ix.

²⁹ До речі, вищезгаданій інформації, викладеній Павсанієм [див. прим. 23], передуює перелік подій, що відбулися після битви при Іпсі [Paus. I. 6. 8].

³⁰ Helen Lund, *Lysimachus: a study in early Hellenistic Kingship*. (London; New York: Routledge, 1992): 80–84, 226–227 not. 1–8, 12–13; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 74, 302–303 прим. 394–399.

³¹ Щоправда, до розриву між обома правителями справа не дійшла. Вочевидь Кассандра вдовольнило збереження за Евридікою виняткового статусу Басиліси [див. Прим. 11], тоді як сам він додатково підвищив статус сестри шляхом одруження її дочки, Лісандри, з одним зі своїх синів, Александром – Ager, “Building a Dynasty”, 48, 50–51; Grainger, *Antipater's Dynasty*, 196–197, 202; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 74, 80.

³² Про суттєве зростання та зміцнення держави Лісімаха у наслідок битви при Іпсі див. Lund, *Lysimachus: a study in early Hellenistic Kingship*, 80–106; Петр Делев, *Лизимах*. (София: Свети Климент Охридски, 2004): 172–209.

³³ “[Піпп - А.3.] особливо намагався догодити Береніці, оскільки бачив, що вона переважаючи гідністю та розумом інших дружин Птолемея, користується найбільшою царською прихильністю.... з-поміж багатьох юнаків царського роду йому надали перевагу й віддали за дружину Антігону, дочку Береніки, котру вона народила від Філіппа ще перед тим, як вийшла за Птолемея”.

³⁴ Ager, “Building a Dynasty”, 51.

Протягом двох останніх десятиліть правління сина Лага, котрий помер зимою 283/282 р.³⁵, Магас зберігав по відношенню до нього безумовну лояльність. Припускаю, що саме за цього часу мало місце перейменування одного з міст Киренаїки, Барки, на Птолемаїду [пор.: Strab. XVII. 3. 20; Plin. Hist. Nat. V. 31–32; Steph. Byz. Barke], імовірно, здійснене на честь засновника Александрійської династії³⁶. З погляду автора, у такий спосіб Магас прагнув підкреслити факт птолемейського панування над областю, до поновлення якого він особисто був причетним [див. вище], а також засвідчити свою відданість і пошану до вітчима³⁷. Згодом, протягом кількох років з часу одноосібного воцаріння в Александрії єдинокровного магасового брата, Птолемея II Філадельфа [282 р. – пор.: прим. 35], киренський намісник також не виявляв жодних незалежницьких амбіцій. Зокрема, на це вказує знахідка у Кирені статуї Птолемея Філадельфа з приватною присвятою такого собі Арістона сина Лісіфана [OGIS, 22], віднесеної за текстологічними та контекстуальними ознаками на 282–279 рр.³⁸

Однак, імовірно після смерті матері обох єдинокровних братів, Береніки [бл. 279 р.]³⁹, ситуація кардинально змінилася. За невідомих нам причин киренський намісник почав демонструвати Александрії вияви непокорі⁴⁰. На такий стан речей може вказувати невеликий фрагмент невідомого твору афінського комедіографа Філемона [пор.: Diod. XXIII. 6; Val. Max. IX. 12e. 6; Lucian. Macrob. 25; Apul. Flor. 16; Suda, Phi, 328], що дійшов до нас завдяки Плутарху: “Тобі, Магасе, цар відправив грамоту; та бідний Магас геть не знає грамоти” [Plut. De coh. ira, 9 = Plut. De Virt. Mor. 10]. Припускаю, що у такий спосіб зазначений поет, імовірно непозбавлений проптолемейських симпатій⁴¹, міг обіграти александрійський придворний жарт, що виник у наслідок відсутності реакції з боку киренського намісника на листи й рескрипти, котрі наполегливо надсилав до нього Філадельф.

Бл. 276 р. Магас уклав союз із потенційним ворогом Александрії – Селевкідським царем Антіохом I⁴². Цей альянс було скріплено династичним шлюбом між Магасом й однією з дочок вищезгаданого володаря, Апамою [Paus.I. 7. 3; пор.: P. Oxy. 20, 2258; Euseb. Chron. I, 249]⁴³. Наступним

³⁵ Пор.: Hölbl, *A history of the Ptolemaic Empire*, 27; Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 250; Bennett, “Soter and the calendars”, *Ptolemy I and the Transformation of Egypt, 404-282 BCE*, ed. P. McKechnie, J. Cromwell. (Leiden; Boston: Brill, 2018): 61; Ager, “Building a Dynasty”, 45, 49.

³⁶ Натомість, я не поділяю припущення, згідно з яким інше місто Киренаїки, Євгесперіди, було перейменоване тим же Магасом на честь його матері – Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 121–122. Я поділяю точку зору дослідників, котрі спираючись на свідчення Соліна [Solin. 27. 54], уважають що зазначене місто отримало назву Береніка [а водночас і нове розташування] за часів Птолемея III та його дружини – Береніки II [пор. нижче] – Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 125–126, 404–405 прим. 1008–1017 з літературою.

³⁷ Стосовно проблеми й різних варіантів датування зазначеної метономасії див. наприклад: Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 382–383, 396–401; Katja Müller, *Settlements of the Ptolemies. City Foundations and New Settlement in the Hellenistic World*. (Leuven: Peeters, 2006): 114, 143–146; Getzel Cohen, *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*. (Berkeley: University of California Press, 2006): 395, not. 5, 401; Jerzy Łelazowski, “La Fondazione di Ptolemais in Cirenaica Tra Storia e Archeologia”, *Palamedes* 7 (2012): 67–70; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 39; Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 68. При цьому, жодне датування, у тому числі пов’язане з постаттю Птолемея I, не має під собою достатнього джерельного обґрунтування. Водночас, сукупність непевних різнопланових джерел підвищує ймовірність припущення, згідно з яким перейменування Барки відбулося не пізніше ніж у 2-й чверті III ст. [Diog. Laert. II. 86; P.Hibeh, II, 209; P.Lond. VII, 1986; à δαεία Guilielmus Vollgraff, “Novae inscriptiones Argivae (continuatur)”, *Mnemosyne* 43 (353) (1915): 366]. Таким чином, виявляється малоймовірним віднесення перезаснування Барки на часи правління як Птолемея III [246–222 рр.], так і Птолемея II [282–246], при тому, що останній ніколи не здійснював безпосереднього управління Киренаїкою – Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 108–109, 370–374 прим. 787–800; також див. нижче.

³⁸ Chamoux, “Le roi Magas”, 31; Fraser, “Bibliography: Graeco-Roman Egypt Greek Inscriptions (1956)”, 102 not. 9, 108 not. 50; Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 409 not. 1.

³⁹ Karl Beloch, *Griechische Geschichte*. Ed. 2te. (Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter, 1927): 584; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 196 not. 66.

⁴⁰ Пояснення дій Магаса його острахом за власне життя з огляду на репресії Філадельфа щодо синів Птолемея I від Евридіки – Carrez-Maratray, *Bérénice II d’Égypte*, 52; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 31; McAuley, “Princess and Tigress”, 178–179 або ж на гіпотетичні інтриги в Єгипті його єдинокровної сестри, майбутньої Арсиної II – Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 266; Carney, *Arsinoe of Egypt and Macedon*, 157 not. 33, з мого погляду, не витримують жодної критики.

⁴¹ Пор.: Ioannis Konstantakos, “Accademia Editoriale “Rara coronato plausere theatra Menandro?” Menander’s Success in His Lifetime”, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 1 (2008): 92 not. 4.

⁴² Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 148–150. Про зародження спадкових ворожих стосунків між Птолемеями та Селевкідами див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 71–73, 86–87.

⁴³ Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 31, 195 not. 62; van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis*, 7–22; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 329 прим. 556.

кроком Магаса стало прийняття царського титулу [I.Cret. II, 17, 1; SEG, IX, 112; Athen. XII. 550B–c; також див. прим. 44], ймовірно, здійснене у 276/275 р.⁴⁴ Подібно до А. МакОлі⁴⁵, я свого часу прийшов до висновку, згідно з яким одруження Магаса на Апамі і прийняття ним царського титулу слід розглядати у контексті переконливої гіпотези О. Габелка стосовно існування безпосереднього зв'язку між низкою шлюбів представників дрібних малоазійських династій (пергамської, кападокійської, понтійської, віфінської тощо) з селевкідськими царівнами і подальшим визнанням за самими цими особами або їхніми синами царського статусу⁴⁶. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що шлюб з дочкою Антіоха став для правителя Киренаїки дуже важливою передумовою для набуття ним царського статусу. До того ж, схоже на те, що саме випадок Магаса послужив прецедентом, а точніше – пілотним проектом, для подальшої селевкідської практики формування відносин типу “патрон-клієнт” з дрібними елліністичними династіями.

Після здійснення вищезгаданих заходів Магас у середині 275 р., безумовно сподіваючись на підтримку нового родича⁴⁷, вирушив на Єгипет [Paus. I. 7. 1–2; Polyae. II. 28. 1–2⁴⁸], започаткувавши у такий спосіб I Сирійську війну [275–272/271 pp.⁴⁹]⁵⁰. Схоже, що початково бунтівний намісник Киренаїки мав на меті не закріплення за собою статусу незалежного правителя очолюваної області (для цього цілком вистачало політичної підтримки Антіоха), а саме завоювання Єгипту⁵¹. Непрямий доказ на користь такого стану речей я, подібно до Ж. Машу⁵², вбачаю у тексті угоди, заключеної напередодні I Сирійської війни між Магасом і союзом дрібних полісів Південно-західного Криту – т. зв. Орейой [I.Cret. II, 17, 1]⁵³, зокрема з метою набору найманців для майбутніх бойових дій⁵⁴. Особливістю цієї угоди виступає одночасне визнання за Магасом царського титулу і поименування його володінь (тобто, Киренаїки) не царством, а епархією (провінцією), що розцінюється деякими дослідниками як доказ на користь бодай часткового визнання первістком Береніки підпорядкованого становища по відношенню до Александрії⁵⁵. Однак скоріше за все, укладачі угоди мали на увазі, що у випадку географічно наближеної до Криту Киренаїки⁵⁶, йшлося лише про одну зі складових (епархій) майбутнього Магасового царства, котре той планував здобути в наслідок перемоги у війні з єдиноутробним братом.

Однак, амбіційним задумам старшого сина Береніки справдитися не судилося. Антіох I не зміг вчасно розпочати наступ на володіння Філадельфа з північного сходу, оскільки неочікувано мусив

⁴⁴ Chamoux, “Épigramme de Cyrène en l’honneur du roi Magas”, 571–587; Celine Marquaille, “The Foreign Policy of Ptolemy II”, *Ptolemy II Philadelphus and his World*, ed. P. McKechnie, Ph. Guillaume. (Leiden; Boston: Koninklijke Brill NV, 2008): 44 not. 23; Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лар, син Таїс”, 20; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 35–36; Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 62; Rosamilia, “From Magas to Glaukon”, 265.

⁴⁵ McAuley, “Princess and Tigress”, 179–180, 190.

⁴⁶ Oleg Gabelko, “The Dynastic History of the Hellenistic Monarchies of Asia Minor According to the Chronography of George Synkellos”, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, ed. J. Hřjete. (Aarhus: University Press, 2009): 47–61.

⁴⁷ Пор.: Beloch, *Griechische Geschichte*, 584; Jan-Krzysztof Winnicki, *Late Egypt and Her Neighbours: Foreign Population in Egypt in the First Millennium BC*. (Warsaw: The Journal of Juristic Papyrology Supplements, 2009): 119.

⁴⁸ Також див. Зелінський, “Інтерпретація присвяти лікаря Медея”, 53–64.

⁴⁹ Відмінні реконструкції перебігу зазначеного збройного конфлікту з наведенням попередньої літератури див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів-фараонів до фараонів-басилевсів*, 89–90, 330–335 прим. 558–587; Paul Johnston, *The Army of Ptolemaic Egypt 323 to 204 BC. An Institutional and Operational History*. (Barnsley: Pen & Sword, 2020): 118–123; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 148–161, 273–274 not. 1–17.

⁵⁰ Я поділяю точку зору дослідників, котрі вважають що єгипетську кампанію Магаса, з огляду на його політичний союз і родинні зв'язки з Антіохом I, слід розглядати як невід'ємну складову I Сирійської війни – пор.: Зелінський, *Від Басилевсів-фараонів до фараонів-басилевсів*, 330 прим. 561.

⁵¹ Jean Machu, “Cyrène: la cité et le souverain a l'époque hellénistique”, *Revue historique* 205 (1) (1951): 48; Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 39; Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 266; Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лар, син Таїс”, 20; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 31–32; Pfeiffer, *Die Ptolemäer: im Reich der Kleopatra*, 68; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 152.

⁵² Machu, “Cyrène: la cité et le souverain a l'époque hellénistique”, 48.

⁵³ Стосовно цього та інших варіантів датування вищевказаної угоди, див. Marquaille, “The Foreign Policy of Ptolemy II”, 44 not. 23; Manolis Stefanakis, “Looking towards the North: The Circulation of Cyrenaic Coins on Crete”, *Numismatica Patavina* 13 (2016): 73–74; John Tatman, “Cretan Overstrikes: Gortyna, Phalasarna, and Polyrrhenia: Drachms Overstruck on Kyrenaika Coins”, *American Journal of Numismatics* 35 (2023): 17 not. 38.

⁵⁴ Fischer-Bossert, “The Didrachm Coinage of Magas”, 57–64; Stefanakis, “Looking towards the North: The Circulation of Cyrenaic Coins on Crete”, 69, 73–74; Tatman, “Cretan Overstrikes: Gortyna, Phalasarna, and Polyrrhenia: Drachms Overstruck on Kyrenaika Coins”, 1–32.

⁵⁵ Marquaille, “The Foreign Policy of Ptolemy II”, 44 not. 23; йд.: Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 62.

⁵⁶ За часів римського панування Крит і Киренаїка навіть становили єдину адміністративно-територіальну одиницю – Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 478–479; Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici*, 57.

протистояти активізації галатських племен у Малій Азії⁵⁷. Сам же Магас, перебуваючи у 50-ти км від Александрії [Polyaen. II. 28. 2]⁵⁸, отримав звістку про повстання у своєму тилу кочового лівійського племені мармаридів, що змусило його ще до кінця 275 р. терміново повернутися до Кирени [Paus. I. 7. 2]. Але й контрнаступ, задуманий Птолемеєм II, також було зірвано. Виною цьому стало повстання чотирьох тисяч галатських найманців, нещодавно залучених на птолемеївську службу, котре спалахнуло у 2-й половині 275 р.⁵⁹ Як відомо, Філадельф спромігся знайти вихід із цієї скрутної ситуації [Cal. Hymn. IV. 186–187; Schol. In Cal. IV. 175–187; Paus. I. 7. 2]; проте стратегічну ініціативу ним було вже втрачено, оскільки до I Сирійської війни після вагомості перемоги над малоазійськими галатами [App. Syr. 65; Lucian. Zeux. 8–11; Lucian. Pro Lapsu, 9; Suda, sigma, 443]⁶⁰ долучився Антіох⁶¹. Натомість, відтепер Магас, імовірно, втратив можливість втілити у життя початковий задум щодо спільного нападу на противника. Схоже на те, що Птолемей II шляхом незначної територіальної поступки зумів залучити на свій бік карфагенян⁶², чия потенційна військова загроза змусила Магаса зосередитися на пильнуванні західних кордонів Киренаїки до самого кінця війни⁶³. Зрештою, не дивлячись на це, для останнього військовий конфлікт з братом завершився перемогою. Хоча йому й не вдалося стати володарем держави Птолемеїв, проте він зберіг не лише незалежність заможної Киренаїки від Єгипту, але й власний царський статус⁶⁴, який згодом визнавав за ним навіть цар далекої індійської держави Маур'їв Ашока [Asoka, XIII. 27]⁶⁵. На додачу, Магас з великою часткою ймовірності зберіг за собою захоплене в ході кампанії 275 р. єгипетське місто Паретоній [Polyaen. II. 28. 2; Plut. De coh. ira, 9 = Plut. De Virt. Mor. 10]⁶⁶.

Низка дослідників, здебільшого причетних до поглибленого вивчення нумізматичних джерел, переважно на підставі останніх прийшла до висновку, згідно з яким у період між 271 і 261 рр. Киренаїка попри номінальне царювання Магаса знову повернулася до птолемеївської сфери впливу. У цьому контексті вони вказують на зафіксоване після 261 р. повернення грошової системи Киренаїки до александрійського вагового стандарту, а також на карбування Киренським володарем монет із зображеннями Птолемея I та Береніки⁶⁷. Однак, з мого глибокого переконання, зазначене припущення є хибним. Перш за все, нумізматичні джерела, зазвичай, не можуть слугувати переконливим орієнтиром при встановленні абсолютної хронології⁶⁸, а їхній ілюстративний матеріал, як правило,

⁵⁷ Див. наприклад: Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 38–39; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 89; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 148–151.

⁵⁸ Пор.: Chamoux, “Le roi Magas”, 28. Імовірно, Магас мусив призупинити наступ, з огляду на західний оборонний рубіж, споруджений Птолемеєм II – пор.: Berangere Redon, “Le maillage militaire du Delta égyptien sous les Lagides”, *L'armée en Égypte aux époques perse, ptolémaïque et romaine*, Ed. A-E Vaisse, S. Wackenier. (Genève: Librairie DROZ S.A., 2014): 56–58.

⁵⁹ Див. наприклад: Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 39; Геннадій Казакевич, *Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції*. (Київ; Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2015): 99; Pfeiffer, *Die Ptolemäer: im Reich der Kleopatra*, 68.

⁶⁰ Йдеться про т. зв. “слонову перемогу”, здобуту Антіохом імовірно бл. 275 р. – див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 331 прим. 569; пор.: Казакевич, *Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції*, 98.

⁶¹ Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 89; також див. прим. 49.

⁶² У цьому контексті варто згадати про поховальну урну з пунічним написом, знайдену в Александрії – Thomas Landvatter, “Identity and Cross-cultural Interaction in Early Ptolemaic Alexandria: Cremation in Context”, *Ptolemy I and the Transformation of Egypt, 404-282 BCE*, ed. P. McKechnie, J. Cromwell. (Leiden; Boston: Brill, 2018): 217.

⁶³ Я погоджуюся з дослідниками, котрі вважають, що під час I Сирійської війни Філадельф повернув Карфагенянам відібрану у них Сотером берегову смугу між Філеновими жертвниками та Вежею Євфранта – пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 55–57. Схоже на те, що зазначена область, котра у сер. III ст. знову опинилась у складі Карфагену [пор.: Strab. II. 5. 20], була передана пунійцям в обмін на створення останніми загрози вторгнення до Киренаїки – Huss, *Ägypten in hellenistischer Zeit*, 268 Anm. 110, 294, 426; пор.: van Oppen de Ruiter, *Berenice II Euergetis*, 18, 164 not. 123; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 331 прим. 570.

⁶⁴ Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лаг, син Таїс”, 20–21; McAuley, “Princess and Tigress”, 180; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 158, 164. Про економічний розвиток і природні багатства Киренаїки – див. наприклад: Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 131, 199–248, 257–348.

⁶⁵ Chamoux, “Le roi Magas”, 30–31; Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 362; пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 334 прим. 580.

⁶⁶ Chamoux, “Le roi Magas”, 29; McAuley, “Princess and Tigress”, 180 not. 20.

⁶⁷ Machu, “Cyrène: la cité et le souverain à l'époque hellénistique”, 48–49; Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 362–369, 379–380; Marquaille, “The Foreign Policy of Ptolemy II”, 44; Stefanakis, “Looking towards the North: The Circulation of Cyrenaic Coins on Crete”, 73; Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 68, 116–117; II, 77–81; Gill, “The Abandonment of Euesperides”, 690–696; Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici*, 24, 29, 46; пор.: Chamoux, “Le roi Magas”, 24–26. Іри цьому, слід мати на увазі, що деякі з вищеперахованих дослідників дотримуються малоімовірної високої хронології смерті Магаса, згідно з якою киренський володар помер бл. 259 р. [див. нижче].

⁶⁸ Ibid, 25–26; Bennett, “Magas king of Cyrene”, not. 7.

забезпечує підґрунтя для кількох альтернативних [нерідко протележних] інтерпретацій. Відповідно, зміни у грошовій системі Киренаїки могли мати місце як безпосередньо після 261 [пор.: прим. 67], так і, що більш імовірно, після 253 р. [див. Нижче]. Своєю чергою, монети із зображеннями вітчима й матері Магаса, якщо вони взагалі карбувалися за життя останнього⁶⁹, могли використовуватися володарем Киренаїки як своєрідна ілюстрація його прав на царський статус. Не забуваймо, що Береніка за останніх років життя Птолемея I отримала титул базиліси [пор.: АВ, 88; Plin. Hist. Nat. XXXVII. 108; також див. прим. 11]⁷⁰, тоді як сам засновник Александрійської династії ймовірно на офіційному рівні, прийняв Магаса до власної царської родини [див. вище]⁷¹. Безпосереднім же каталізатором для підкреслення факту належності киренського володаря до царського дому Птолемеїв, на мою думку, могла стати смерть найстарших синів засновника Александрійської династії⁷²: Леонтіска та Лага, народжених йому афінською гетерою Таїс ще за життя Александра Великого⁷³. Природня смерть зазначених чоловіків⁷⁴, молодший з яких наприкінці 260-х рр. мав розміняти сьомий десяток [пор.: прим. 72], робила Магаса фактичним патріархом царського дому Птолемеїв, що той і міг підкреслити, карбуючи на своїх монетах портрети засновника династії та власної царственної матері.

Натомість, з моєї точки зору, існує висока частка вірогідності, що Магас виступав у ролі невоюючого союзника свого швагра, Селевкіда Антіоха II, під час II Сирійської війни [259–253 рр.⁷⁵]. У разі вірності моєї інтерпретації подій 258–257 рр., базованій на віднесенні на 257/256 р. ієрогліфічного бубастійського напису на честь Птолемея II⁷⁶, весною 257 року Філадельф із частиною війська, раніше задіяного у Північній [селевкідській] Сирії, повернувся до Александрії⁷⁷. Припускаю, що причиною повернення зазначеного володаря до західних кордонів власної держави [пор.: вище] могла стати загроза нового вторгнення з боку Магаса. Невідомим мені раніше додатковим доказом на користь можливості виникнення подібної загрози виступає датований 258/257 р. господарський папірус⁷⁸, у якому йдеться про скликання до Александрії військ певним хлопчиком [SB, XVI, 12818]. Причиною ж занепокоєння з боку непоміченого малолітнього представника царського дому Птолемеїв⁷⁹ як і самого Філадельфа стала неможливість чергового залучення до стримування Магаса західних сусідів останнього – карфагенян [пор.: вище], котрі на той момент спрямовували усі свої

⁶⁹ Пор.: Marquaille, “The Foreign Policy of Ptolemy II”, 44 not. 23; Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 116–117, 121–122; II, 80–81; Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici*, 46.

⁷⁰ Окрім цього, варто пам’ятати, що Береніка була генитичною родичкою Антіпатра [див. вище], чия кров вже текла у жилах низки царів елліністичної Македонії та держави Селевкідів – Grainger, *Antipater’s Dynasty*, 129–238.

⁷¹ Щоправда, у киренському списку епонімних жерців Аполлона [SEG, XVIII, 743], ймовірно датованому періодом намісництва Магаса, останній вказується як син Філіппа – Fraser, “Inscriptions from Cyrene”, 101–102, 105–108; Rosamilia, “From Magas to Glaukon”, 265 not. 8. Проте, цей факт можливо варто пояснити необхідністю вказувати ім’я фізичного батька особи, котра виконує жрецькі функції. Так, у присвяті ліндського жерця Атени, Зевса та Аполлонової сестри Артеміді, такого собі Калліксена, одночасно вказувалися імена його фізичного та прийомного батьків [I.Lindos, 137].

⁷² Брат Птолемея I, Менелай, імовірно помер бл. 283 р. – Зелінський, *Від Басилевсів–Фараонів до фараонів–басилевсів*, 486 прим. 1624.

⁷³ Про них див. наприклад: Ager, “Building a Dynasty”, 39–40, 52–53; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 79, 311 прим. 450, 324–325 прим. 540; пор.: Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лаг, син Таїс”, 21–22, 23–24 прим. 19–23.

⁷⁴ Про долю інших братів Птолемея II, окрім Магаса, див. Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 87–88, 325–327 прим. 542–548; пор.: Зелінський, “Птолемей Філадельф і Лаг, син Таїс”, 19–20, 22 прим. 9.

⁷⁵ Відмінні реконструкції перебігу II Сирійської війни з наведенням попередньої літератури див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 104–108, 359–370 прим. 736–786; Johstono, *The Army of Ptolemaic Egypt*, 130–137, 294–295 not. 25–36; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 223–242, 279–280 not. 1–40.

⁷⁶ Maxim Panov & Andrii Zelinskyi, “Statue of Ptolemy II Philadelphus (villa Albani 558): Study of the Inscription and Problem of the Dating”, *Studies in ancient art and civilization* 23 (2019): 153–173.

⁷⁷ Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 107, 113, 367 прим. 766–770, 382–383 прим. 856–860. Варто зазначити, що інші дослідники, котрі торкалися цього епізоду II Сирійської війни, вважають, що у 257 р. військо Птолемея II прямувало з Єгипту до Сирії. Останнім часом це припущення, без урахування Бубастійського напису, підтримали П. Джостоно та Дж. Грейнджер – Johstono, *The Army of Ptolemaic Egypt*, 135–136; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 231–234, 280 not. 18.

⁷⁸ Martina Richter, “Bemerkungen zu SB XVI”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 86 (1991): 256.

⁷⁹ П. Джостоно та Дж. Грейнджер безпідставно вбачають у цьому “хлопчиків” Філадельфового сина і наступника – майбутнього Птолемея III Еввергета – Johstono, *The Army of Ptolemaic Egypt*, 135–136; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 233, котрому у 258/257 р. було вже більше 20-ти років – пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 119, 393 прим. 939. Я ж вважаю, що у вищезгаданому документі йшлося про майбутнього птолемеївського воєначальника й побічного сина того ж-таки Філадельфа – Птолемея Андромаха, котрому у 258/257 р. могло ще не виповнитися 14 років – про нього див. наприклад: там само, 522–523 прим. 1942; тобто він ще міг підпадати під вікове визначення “хлопчик” – пор.: там само, 257–258 прим. 85.

зусилля на боротьбу з Римом у межах I Пунічної війни⁸⁰. На підставі існуючої у нашому розпорядженні фрагментованої джерельної бази [пор.: прим. 75] можна прийти до висновку, що володар Киренаїки не зважився знову напасти на Єгипет [чого, ймовірно, від нього й не вимагалось]⁸¹, проте завдяки спричиненому його активізацією перекиданню птолемейських військ із Північної Сирії до Александрії [пор.: P.Lond. VII, 1938] Антіоху II протягом нетривалого часу вдалося повернути цілковитий контроль над власними володіннями⁸².

Перш, ніж перейти до останніх років правління Магаса, котрі дійсно пройшли під знаком його примирення з Філадельфом [див. нижче], варто сказати кілька слів про комплекс заходів, які з одного боку мали служити формальному узаконенню прав старшого сина Береніки на Киренаїку, а з іншого – утвердженню за ним царського статусу. Насамперед, слід зазначити, що ці заходи здійснювалися Магасом як у зовнішньополітичній, так і у внутрішньополітичній площині. У першому випадку, йдеться про вищезгаданий шлюб тоді ще намісника Киренаїки з селевкідською царівною Апамою, карбування на його монетах зображень Птолемея I та Береніки [див. вище] (?), а також імовірне позиціонування Киренаїки на міжнародній арені як “країни, завойованої списом”⁸³. На останній момент, з моєї точки зору, вказує 50-річний термін царювання Магаса у Кирені, наведений письменником II ст. Агатархідом Кнідським⁸⁴ у передачі Атенея з Навкратиса [Athen. XII. 550b–c]. Враховуючи той факт, що смерть володаря Киренаїки наступила не пізніше 250 р. [див. нижче] і що прийняття ним титулу басилевса відбулося у середині 270-х рр., можна сміливо стверджувати, що до вищенаведеного терміну входили й роки Магасового намісництва. Такий стан речей дозволяє розглядати відображений Агатархідом відлік років правління Магаса, вочевидь запроваджений останнім, як вказівку на законність володарювання старшого сина Береніки над Киренаїкою в наслідок очолюваного ним у 300 р. придушення повстання [тобто, здобування списом] зазначеної області проти царського дому Птолемеїв [див. вище]. При цьому, така постановка питання, з огляду на повстання Магаса проти влади Філадельфа, могла б виглядати парадоксальною, якби не поступове фактичне опинення царя Киренаїки на позиції патріарха царського дому Птолемеїв [див. вище], тобто на вагомому репрезентанта Александрійської династії.

До речі цікаво, що задля симулювання прав на Киренаїку як на країну, завойовану списом, Магас вдався до іншого прийому, котрий на той момент набув поширення серед елліністичних володарів. Йдеться про запровадження ретроспективного відліку років царювання, котрий іноді мав доволі суттєві розбіжності з реальним часом прийняття тим чи іншим осібником титулу басилевса. Як ми вже бачили, правитель Киренаїки започаткував відлік років свого царювання приблизно на чверть століття раніше від прийняття ним царського титулу, про що добре знав Агатархид [див. вище]. При цьому, раніше до подібного засобу з різних причин удалися: його власний вітчим Птолемей I, засновник династії Селевкідів Селевк I, володар Македонії Антігон Гонат, а також ніхто інший як Птолемей II⁸⁵.

Разом з цим, Магас не забував про ідеологічне зміцнення своїх владних позицій і в середині власного невеликого царства. Цікаво, що перший відомий нам крок на цьому шляху він здійснив ще за часів зберігання лояльності до Александрії. Йдеться про його згадку у переліку жерців-епонімів найважливішого киренського культу Аполлона Карнейського [SEG, XVIII, 743]⁸⁶. У такий спосіб,

⁸⁰ Пор.: Там само, 376 прим. 808, 455 прим. 1372 з літературою.

⁸¹ Зокрема, Агатархид, у переказі Атенея, вказує на мирний характер останніх років царювання Магаса [Athen. XII. 550b–c].

⁸² Там само, 107, 368 прим. 773; пор.: Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 231–233. Окрім цього, Магас завдяки союзу з низкою полісів, розташованих на півдні і південному заході Криту [I.Cret. II, 17, 1; також див. прим. 53–54], міг бодай частково контролювати морські комунікації, котрі проходили між зазначеним островом і Киренаїкою, й тим самим перешкоджати александрійській хлібній торгівлі з метою підризу платоспроможності, а отже – боездатності, держави Птолемеїв в ході II Сирійської війни.

⁸³ Про т. зв. “право списа” [тобто, право на підставі завоювання], котре нерідко використовувалось елліністичними монархами задля доведення ними законності володіння тією чи іншою територією, див. Наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 69, 297 прим. 351–352, 437 прим. 1247.

⁸⁴ Chamoux, “Le roi Magas”, 21.

⁸⁵ Див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 68–69, 117–118, 297 прим. 345–350, 390 прим. 923; Paul Kosmin, *Time and its adversaries in the Seleucid empire*. (Cambridge (MA): The Belknap Press of Harvard University Press, 2018): 21–35; Dimitris Bosnakis & Klaus Hallof, “Alte und neue Inschriften aus Kos VI”, *Chiron* 50 (2020): 318–319; Robin Waterfield, *The making of a king: Antigonus Gonatas of Macedon and the Greeks*. (Chicago: The University of Chicago Press, 2021): 35–36.

⁸⁶ Fraser, “Inscriptions from Cyrene”, 101–102, 105–108; Rosamilia, “From Magas to Glaukon”, 265 not. 8; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 405 прим. 1018. Про популярність культу Аполлона Карнейського у Кирені див. [Cal. Hymn. II; Diod. IV. 81], а також Francois Chamoux, *Cyrène sous la Monarchie des Battiades*. (Paris: de Boccard, 1953): 185, 301–311; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 23–24.

Магас прагнув не лише здобути прихильність киренців, але й імовірно, підготувати підґрунтя для власного воцаріння. У цьому контексті варто згадати, що сакральні функції свого часу виконували давні царі Киренаїки з династії Баттіадів, котрі отримували за це т. зв. жрецькі прибутки [Herod. IV. 161]⁸⁷, а також що згодом, за часів особного царювання у Киренаїці, посаду жерця-епоніма Аполлона протягом певного часу займав майбутній володар держави Птолемеїв – Магасів праправнук [пор.: нижче] Птолемей VIII Евергет II [Athen. XII. 549e–550a]⁸⁸.

Відлуння іншого ідеологічного конструкту, скерованого на внутрішню аудиторію, ми можемо знайти у тексті епіграми, що міститься на п'єдесталі статуї, присвяченої цареві Магасу таким собі Євполемом у порту Кирени [майбутній Аполлоні]⁸⁹⁹⁰.

Щит і оздоблену упряж пожертвував нині Аресу,
Грізному богу війни, грек на ім'я Євполем.
Також він статую Ніки підносить цареві Магасу.
Хай той завжди боронить берла, народи й міста [пер. А.З.].

Зокрема, зі змісту зазначеної епіграми можна зрозуміти, що здобута царем Магасом військова перемога доводить ефективність останнього як захисника його царського достоїнства (скіпетрів⁹¹), підвладних народів і міст. З огляду на фінансову спроможність спорудження статуї, Євполем був заможною особою причетною до царського оточення. Відповідно, укладена чи використана ним панегірична епіграма ретранслявала офіційний пропагандистський посил, створений при киренському царському дворі. Скоріш за все, він виник на момент завершення I Сирійської війни, за результатами якої Киренаїка зберегла статус незалежного царства [див. вище]. З огляду на це, першопочаткові експансіоністські цілі Магаса [див. вище], ймовірно, були трансформовані для широкого киренського загалу на відстоювання державного суверенітету батьківщини від александрійських зазіхань, котре завершилося цілковитою перемогою царя-захисника, що підтверджувало права останнього на володіння скіпетрами, народами та містами Киренаїки⁹².

Наступним кроком Магаса, покликаним зміцнити його владні позиції у Киренаїці, стало запровадження ним чи бодай інспірування з його боку власного прижиттєвого культу. Так, у відомому нам епіграфічному матеріалі згадується один зі служителів цієї релігійної інституції на ім'я Ясон [SEG, IX, 112]⁹³. Апофеоз киренського володаря можна пов'язати із запровадженням прижиттєвого культу богів–Адельфів: Птолемея II та його сестри–дружини Арсиної II, датованим 272/271 р. [P.Hib. 199; AB, 74; Herodas, Mym. I]⁹⁴ або ж з обожненням його швагра, Антіоха II мілетцями бл. 258 р. [App. Syr. 65]⁹⁵. У першому випадку, це мав бути крок, здійснений у контексті суперництва з Птолемеєм II в межах I Сирійської війни [див. вище], у другому – наслідування практиці селевкідського родича можливо здійснене у контексті II Сирійської війни [пор.: вище]. На мою думку, більш слушним є друге припущення. На це вказує подібний до Антіохового одиночний характер царського культу Магаса. Тоді як у випадку протиставлення Філадельфові, киренський володар мав би удатися й до обожнення своєї дружини, Апами, котра, до речі також доводилася йому сестрою, щоправда чотириюрідною⁹⁶.

⁸⁷ Пор.: Chamoux, *Cyrène sous la Monarchie des Battiades*, 134, 139, 216–217, 310; Édouard Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.)*: t. 1. 2nd éd. (Nancy: Presses universitaires de nancy, 1979): 146; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 26–27. Про цю царську династію див. Chamoux, *Cyrène sous la Monarchie des Battiades*; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 26–29.

⁸⁸ Також див. Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 442–443; Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 188–189.

⁸⁹ Пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 126, 405 прим. 1014–1016.

⁹⁰ Chamoux, “Épigramme de Cyrène en l'honneur du roi Magas”, 571–587.

⁹¹ У перекладі я дозволив собі вжити архаїчний термін “берло”. Зроблену ж автором присвятку на декілька скіпетрів і народів, на мій погляд, можна пояснити перебуванням під владою Магаса чотирьох полісів Киренаїки, котрі користувалися певною автономією. Своєю чергою, до “міст” епіграми ймовірно можна було б додати й Паретоній (див. вище).

⁹² Про здобуття військової перемоги, як одну з умов набуття царського статусу, див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 64, 293 прим. 323 з літературою.

⁹³ Також див. Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 96, 118 not. 101.

⁹⁴ Див. наприклад: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 90–100 з літературою; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 140–147.

⁹⁵ Також див. Federico–Maria Muccioli, *Gli epiteti ufficiali dei re ellenistici*. (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013): 23 not. 51, 190; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 137; пор.: Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів – басилевсів*, 360, прим. 739.

⁹⁶ Магас і Апама мали спільного прапрадіда, Іолая – пор.: Grainger, *Antipater's Dynasty*, xi–xii tabl. iv–v.

Варто відзначити еклектичний характер заходів, до яких удавався Магас задля легітимізації свого царювання у Киренаїці. Серед останніх превалювали напрацювання його “колег” по монархічному цеху, що застосовувалися ще за періоду війн діадохів⁹⁷; а саме: використання “права списа”, запровадження ретроспективного відліку років царювання, відсилка до військової перемоги як “ліцензії” на царський титул і, можливо, наголошення на наявності царствених предків [див. вище]. Водночас, новий киренський володар не цурався й місцевих монархічних традицій. Про це свідчить виявлена ним увага до культу Аполлона Карнейського, тісно пов’язаного з давньою царською династією Баттіадів [див. вище]. Нарешті дуже вагому роль у формуванні царської ідеології Магаса відіграли нові родичі останнього, Селевкіди. На це вказує як безпосередній зв’язок набуття намісником Киренаїки царського статусу з одруженням на селевкідській царівні та ймовірно прийняття ним селевкідської, а не птолемейської практики запровадження прижиттєвого царського культу [див. вище].

Проте, попри всі внутрішні та зовнішні зусилля, царство Магаса було позбавлене династичного майбутнього. Причиною тому стала банальна відсутність у володаря Киренаїки нащадків чоловічої статі. Єдиною відомою нам дитиною, що народилася у Магаса й Апами, була дівчинка на ім’я Береніка⁹⁸. На момент завершення II Сирійської війни [253 р.] володар Киренаїки, котрий мав близько 70-ти років і патологічне ожиріння [Athen. XII. 550b–c]⁹⁹, ймовірно розумів, що сина йому вже не дочекатися. Водночас, Магас усвідомлював, що держава Птолемей, незважаючи на поразку у війні з Антіохом II¹⁰⁰, залишалася достатньо потужною щоб становити подальшу загрозу існуванню його невеликого царства. Натомість, киренського володаря ймовірно не полишало бажання завершити змагання з єдинокоронним братом на власних умовах. В результаті, він, ймовірно як невоюючий союзник Антіоха [див. вище], вирішив скористатися мирними переговорами, котрі поклали край II Сирійській війні. Скоріше за все, саме в межах переговорного процесу мало місце примирення між Магасом і Птолемеем II¹⁰¹. Згідно з прийнятою домовленістю, старший з братів пожиттєво зберігав царський титул і суверенітет над Киренаїкою, тоді як після його смерті його дочка-одиначка мала вийти заміж за філадельфового старшого сина й спадкоємця александрійського престолу [майбутнього Птолемея III], приносячи чоловікові як посаг Киренаїку [Just. XXVI. 3; пор.: P.Оху. 2258; AP, IX. 235]¹⁰². При цьому, не є суттєвим, хто з братів запропонував вищенаведене рішення, головне те, що воно було свідомо прийняте ними обома за рахунок інтересів Апами¹⁰³. Такий стан речей дозволяє припустити, що Магас з невідомих нам причин розчарувався у здатності Селевкідів забезпечити йому спокійну старість.

Ймовірно саме із зазначеним примиренням слід пов’язати здійснене Магасом перейменування міста Таухейра на Арсиною [пор.: Strab. XVII. 3. 20; Plin. Hist. Nat. V. 31–32; Ptol. IV. 4; Mela, I. 8. 35; Amm. Marc. XXII. 16. 4; Steph. Byz. Arsinoe, 1–2]. Цей крок мав увіковічити пам’ять покійної сестри-дружини Птолемея II та єдинокоронної сестри самого Магаса [пор.: вище], Арсиної II Філадельфи [пор.: прим. 94]¹⁰⁴. Таке вшанування покійної родички мало на меті підкреслення причетності і певного

⁹⁷ Про цей період елліністичної історії див. наприклад: Robin Waterfield, *Dividing the Spoils: The War for Alexander the Great's Empire*. (Oxford: Oxford University Press, 2011).

⁹⁸ Bennett, “Magas king of Cyrene”; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 245–246.

⁹⁹ Магасові ендокринологічні проблеми служать доказом на користь того, що шерега виняткових товстунів з династії Птолемей – див. наприклад: Argyris Michalopoulos et al., “Morbid obesity and hypersomnolence in several members of an ancient royal family”, *Thorax* 58 (2003): 281–282 – є наслідком генів, успадкованих останніми від Береніки I.

¹⁰⁰ Pfeiffer, *Die Ptolemäer: im Reich der Kleopatra*, 73; *Çâḏ’iñūēēē, Ā’ā āāñēēāāñ’ā–ōāḏāñ’ā āi ḡāḏāñ’ā–āāñēēāāñ’ā*, 107–108; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 140–142.

¹⁰¹ Oleg Gabelko & Yuri Kuzmin, “A Case of Stratonikas: Two Royal Women between Three Hellenistic Monarchies”, *New Perspectives in Seleucid History, Archaeology and Numismatics. Studies in Honor of Getzel M. Cohen*, ed. R. Oetjen. (Berlin; Boston: Walter de Gruyter, 2020): 214–215; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 370 прим. 788.

¹⁰² Також див. Carrez–Maratray, *Bérénice II d’Égypte*, 79–80; McAuley, “Princess and Tigress”, 181; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 245–246.

¹⁰³ Carrez–Maratray, *Bérénice II d’Égypte*, 80–86; McAuley, “Princess and Tigress”, 182–190; Зелінський, *Від басилевсів–фараонів до фараонів–басилевсів*, 108–109, 371–374 прим. 790–800; Waterfield, *The making of a king: Antigonus Gonatas of Macedon and the Greeks*, 186–187; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 245–251.

¹⁰⁴ Переважна більшість дослідників приписує цю метонімію Птолемееві III – Chamoux, “Le roi Magas”, 31; Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, 245; Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, 382–383, 401–404; Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, 47; Cohen, *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*, 387–389; Huss, “Zur Gründung von ‘Arsinoë bei Kyrene’”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 65 (2008): 58; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 39–40; McAuley, “Federalism in the Kyrenaika?”, *Federalism in Greek Antiquity*, ed. H. Beck, P. Funke. (Cambridge: Cambridge University Press, 2015): 432; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 250–251; пор.: Müller,

пієтету киренського володаря до александрійського царського дому і водночас могло розглядатись як дипломатичний жест у бік Птолемея II, котрий докладав значних зусиль для всебічного поширення особного культу Арсиної¹⁰⁵. Іншим же, більш прагматичним, наслідком примирення між братами з мосї точки зору могло стати згадане вище достосування киренської грошової системи до птолемеївського вагового стандарту [пор.: прим. 67]. Воно мало слугувати матеріальним втіленням союзницьких відносин між обома державами, визначаючи при цьому старшого з політичних партнерів.

На перший погляд, може видаватися, що володар Киренаїки у боротьбі з Філадельфом банально здав свої позиції. Через кілька років після його смерті, котра наступила бл. 250 р.¹⁰⁶, не зважаючи на спротив з боку Апами [Just. XXVI. 3. 3–8; також див. прим. 102] і місцевих прибічників відновлення незалежної республіки¹⁰⁷, відбувся шлюб нового александрійського володаря, Птолемея III з Магасовою дочкою Беренікою [Just. XXVI. 3. 8; пор.: Р.Оху. 2258; AP, IX. 235]¹⁰⁸. При цьому, першим спільним політичним кроком вінченосного подружжя стало почати збройне повернення Киренаїки до складу держави Птолемеїв¹⁰⁹. Такий стан речей ознаменував крах киренських незалежницьких прагнень, проте став своєрідним посмертним династичним тріумфом володаря Киренаїки. Не маючи спадкоємців чоловічої статі, котрі б могли б продовжити його династію у Киренаїці, Магас інспірував ситуацію, за якої його прямі нащадки по лінії Береніки II протягом майже двох століть володіли всією державою Птолемеїв аж до часу її підкорення легіонами Октавіана Августа¹¹⁰.

Отже, Магаса Киренського без перебільшення можна віднести до числа яскравих представників групи володарів т. Зв. Малих елліністичних монархій. Скориставшись причетністю до царського дому Птолемеїв, він бл. 300 р. отримав в управління економічно розвинену й відносно ізольовану середземноморську область, котру згодом, завдяки розумінню міжнародної кон'юнктури та вмінню коригувати плани й стримувати амбіції, перетворив на незалежне царство. Будучи прагматичним політиком, Магас протягом більш ніж 20-ти років тримався військової, політичної, династичної й ідеологічної сфери впливу держави Селевкідів, що не завадило йому в останні роки царювання на вигідних умовах примиритися з єдиноутробним братом, Птолемеєм II Філадельфом. При цьому, киренський володар використовував і навіть певною мірою примножував наявний в його розпорядженні інструментарій, покликаний сприяти визнанню за ним царського статусу як на зовнішньополітичній, так і на внутрішній арені. Зокрема, він став першим елліністичним можновладцем, котрий здобув титул базилевса завдяки шлюбу з селевкідською царівною. І хоча з огляду на відсутність синів, Магас не спромігся заснувати власну династію, саме нащадки його дочки продовжували протягом майже двох століть посідати александрійський престол.

Settlements of the Ptolemies. City Foundations and New Settlement in the Hellenistic World, 142–144. Однак нам невідомо жодного міста, названого Птолемеєм III на честь Арсиної Філадельфи. Тоді як на підставі заміток Стефана Візантійського можна прийти до висновку, що Таухейра була перейменована власне на честь вищезгаданої представниці царського дому Птолемеїв [Steph. Byz. Arsinoe, 1–2].

¹⁰⁵ Див. наприклад: Зелінський, *від базилевсів–фараонів до фараонів–базилевсів*, 95–96, 118.

¹⁰⁶ Подібно до переважної більшості сучасних дослідників [див. прим. 17–20, а також Waterfield, *The making of a king: Antigonos Gonatas of Macedyn and the Greeks*, 187], я схилиюся до прийняття низької хронології смерті Магаса, відкидаючи датування зазначеної події 259-м р. – Зелінський, “До дискусії стосовно Береніки Посидіппа”, 43–48; Зелінський, *Від базилевсів–фараонів до фараонів–базилевсів*, 108–109, 370–371 прим. 789; також див. вище. Додатковим непрямим доказом на користь смерті киренського володаря бл. 250 р. може слугувати моя реконструкція, пов’язана з його участю у II Сирійській війні, як невоюючого союзника Антіоха II [див. вище]. При цьому, вочевидь слід мати на увазі, що вона базується на сукупності непрямих джерел. Це ж можна сказати і про моє припущення щодо наслідування Магасом свого швагра при запровадженні власного прижиттєвого культу [див. вище].

¹⁰⁷ Carrez–Maratray, *Bérénice II d’Égypte*, 86–89; Clayman, *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt*, 39; Çâë³îñüëëë, *Ā³ā āāñëëāāñ³ā–ōāōāü³ā āi ōāōāü³ā–āāñëëāāñ³ā*, 109, 372–373 їđëi. 796–800; Grainger, *The Ptolemies, Rise of a Dynasty*, 245–251; їđ.: McAuley, “Federalism in the Cyrenaika”, 430–432; Lorber, *Coins of the Ptolemaic empire*, I, 78–81, 120; Asolati, *Nummi Aenei Cyrenaici*, 24–32, 45.

¹⁰⁸ Також див. Carrez–Maratray, *Bürünice II d’İgypte*, 91–97; Зелінський, *Від базилевсів–фараонів, до фараонів–базилевсів*, 123, 125, 400–401 прим. 985–986 з попередньою літературою.

¹⁰⁹ Див. наприклад: Там само, 125–126, 403–406 прим. 1003–1019.

¹¹⁰ Під таким кутом зору, зроблений Юстином акцент на виконанні Беренікою батькового рішення щодо її шлюбу [Just. XXVI. 3. 8] може бути новим більш широкого тлумачення.

REFERENCES

- Ager, Sheila. "Building a Dynasty: The Families of Ptolemy I Soter". *Ptolemy I: A Self-made Man*, ed. T. Howe. Oxford; Philadelphia: Oxbow Books, 2018. 36–59.
- Asolati, Michele. *Nummi Aenei Cyrenaici. Struttura e cronologia della monetazione bronzea cirenaica di età greca e romana (322/321 a.C. – 180 d.C.)*. II ed. Roma: "L'Erma" di Bretschneider, 2023. 182 p.
- Beloch, Karl J. *Griechische Geschichte* (ed. ^{2b} Bd. IV. T. 2. Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter, 1927. 719 p.
- Bennett, Chris. "Magas king of Cyrene". *Egyptian Royal Genealogy*, accessed: 21 may 2024, URL: https://www.instonebrewer.com/TyndaleSites/Egypt/ptolemies/magas_i_fr.htm
- Bennett, Chris. "Soter and the calendars". *Ptolemy I and the Transformation of Egypt, 404-282 BCE*, ed. P. McKechnie, J. Cromwell. Leiden; Boston: Brill, 2018. 46–69.
- Bennett, Chris. "Theoxena". *Egyptian Royal Genealogy*, accessed: 21 may 2024, URL: https://www.instonebrewer.com/TyndaleSites/Egypt/ptolemies/theoxena_fr.htm
- Billows, Richard A. *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the hellenistic State*. 2nd Ed. Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1997. 462 p.
- Bosnakis, Dimitris. & Hallof, Klaus. "Alte und neue Inschriften aus Kos VI". *Chiron* 50 (2020): 287–326.
- Carney, Elizabeth D. *Arsinoe of Egypt and Macedon: A Royal Life (Women in Antiquity)*. Oxford: Oxford University Press, 2013. 215 p.
- Carrez-Maratray, Jean-Yves. *Bérénice II d'Égypte, une reine dans les étoiles*. Paris: Ellipses, 2014. 283 p.
- Chamoux, Francois. *Cyrène sous la Monarchie des Battiades*. Paris: de Boccard, 1953. 420 p; 28 pl.
- Chamoux, Francois. "Épigramme de Cyrène en l'honneur du roi Magas". *Bulletin de Correspondance Hellénique* 82 (1958): 571–587.
- Chamoux, Francois. "Le roi Magas". *Revue historique* 216 (1956): 18–34.
- Champion, Jeff. *Antigonos the One-Eyed: Greatest of the Successors*. Barnsley: Pen & Sword Books Ltd, 2014. 235 p.
- Clayman, Dee L.L. *Berenice II and the Golden Age of Ptolemaic Egypt. Women in antiquity*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2014. 247 p.
- Cohen, Getzel M. *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*. Berkeley: University of California Press, 2006. 501 p.
- Delev, Petr. *Lizimah*. Sofia: Sveti Kliment Ohridski, 2004. 463 p. [in Bulgarian].
- Eyne, Armin. "Kireno-egipetskiye otnosheniya pri pervykh Ptolemeyakh". *Drevniy Vostok i antichnyy mir*. Moskva: Nauka, 1972. 165–185. [in Russian].
- Fischer-Bossert, Wolfgang. "The Didrachm Coinage of Magas". *Numismatica Patavina* 13 (2016): 57–64.
- Fraser, Peter M. "Bibliography: Graeco-Roman Egypt Greek Inscriptions (1956)". *The journal of egyptian archaeology* 43 (4) (1957): 101–109.
- Fraser, Pete.M. "Inscriptions from Cyrene". *Berytus* 12 (1958): 101–128.
- Gabelko, Oleg. "The Dynastic History of the Hellenistic Monarchies of Asia Minor According to the Chronography of George Synkellos". *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, ed. J. Højte. Aarhus: University Press, 2009. 47–61.
- Gabelko, Oleg. & Kuzmin, Yuri. "A Case of Stratonikas: Two Royal Women between Three Hellenistic Monarchies". *New Perspectives in Seleucid History, Archaeology and Numismatics. Studies in Honor of Getzel M. Cohen*, ed. R. Oetjen. Berlin; Boston: Walter de Gruyter, 2020. 202–224.
- Geyer, Fritz. "Magas (2)". *Paulys Realencyclopädie des classischen Altertums* XIV (1). Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1928. 293–297.
- Gill, David J. "The Abandonment of Euesperides: Evidence from the Eastern Sidi Abeid and P. Hibeh 91". *New Perspectives in Seleucid History, Archaeology and Numismatics. Studies in Honor of Getzel M. Cohen*, ed. R. Oetjen. Berlin; Boston: Walter de Gruyter, 2020. 689–704.
- Grainger, John D. *Antipater's Dynasty. Alexander the Great's Regent and his Successors*. Barnsley: Pen & Sword, 2019. xiii, 271 p.
- Grainger, John D. *The Ptolemies, Rise of a Dynasty: Ptolemaic Egypt 330-246 BC*. Barnsley: Pen & Sword, 2022. 299 p.
- Hölbl, Günther. *A History of the Ptolemaic Empire*: Transl. from germ. T. Saavedra. London; New-York: Routledge, 2001. 416 p.
- Huss, Werner. *Ägypten in hellenistischer Zeit: 332-30 v.Chr.* München: C.H. Beck, 2001. 885 p.
- Huss, Werner. *Die Verwaltung des ptolemäischen Reichs*. München: C.H.Beck, 2011. 384 p.
- Huss, Werner. "Zur Gründung von "Arsinoë bei Kyrene". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 165 (2008): 58.
- Johstono, Paul A. *The Army of Ptolemaic Egypt 323 to 204 BC. An Institutional and Operational History*. Barnsley: Pen & Sword, 2020. 344 p.
- Kazakevych, Gennadii. *Skhidni kel'ny: kul'tury, identychnosti, istoriohrafichni konstruktsiyi*. Kyiv; Vinnytsya: TOV Nilan LTD, 2015. 357 p.[in Ukrainian].
- Koenen, Ludwig. "The Ptolemaic King as a Religious Figure". *Images and Ideologies. Self-definition in the Hellenistic World*, ed. A. Bulloch et al. Berkeley; Los Angeles; Oxford: University of California Press. 1993. 26–116.

- Konstantakos, Ioannis M. “Accademia Editoriale “Rara coronato plausere theatra Menandro?” Menander’s Success in His Lifetime». *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* (1) (2008): 79–106.
- Kosmin, Paul J. *Time and its adversaries in the Seleucid empire*. Cambridge (MA): The Belknap Press of Harvard University Press, 2018. 379 p.
- Landvatter, Thomas. “Identity and Cross-cultural Interaction in Early Ptolemaic Alexandria: Cremation in Context”. *Ptolemy I and the Transformation of Egypt, 404–282 BCE*, Ed. P. McKechnie, J. Cromwell. Leiden; Boston: Brill, 2018. 199–234.
- Laronde, André. *Cyrène et la Libye hellénistique – Libykai Historiai – de l’époque républicaine au principat d’Auguste*. Paris : Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1987. 524 p.
- Lorber, Catarine C. *Coins of the Ptolemaic empire. Part 1: Ptolemy I through Ptolemy IV*: in II vols. New York: The American numismatic society, 2018. xiii, 625 p., 76 pl; xiii, 205 p., 46 pl.
- Lund, Helen S. *Lysimachus: a study in early Hellenistic Kingship*. London; New York: Routledge, 1992. 287 p.
- Machu, Jean. “Cyrène: la cité et le souverain a l’époque hellénistique”. *Revue historique* 205 (1) (1951): 41–55.
- Marquaille, Celine. “The Foreign Policy of Ptolemy II”. *Ptolemy II Philadelphus and his World*, ed. P. McKechnie, Ph. Guillaume. Leiden; Boston: Koninklijke Brill NV, 2008. 39–64.
- McAuley, Alex. “Federalism in the Kyrenaika?”. *Federalism in Greek Antiquity*, ed. H. Beck, P. Funke. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 419–433.
- McAuley, Alex. “Princess and Tigress: Apama of Kyrene”. *Seleukid Royal Women: Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, ed. A. Co’kun and A. McAuley. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016. 175–189.
- Michalopoulos, Argyris. “et al. Morbid obesity and hypersomnolence in several members of an ancient royal family”. *Thorax* 58 (2003): 281–282.
- Muccioli, Federico–Maria. *Gli epiteti ufficiali dei re ellenistici*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013. 562 p.
- Müller, Katja. *Settlements of the Ptolemies. City Foundations and New Settlement in the Hellenistic World*. Leuven: Peeters, 2006. 248 p.
- Olshausen, Eckart. “Magas (2)”. *Der neue Pauly : Enzyklopädie der Antike* 7. Stuttgart; Weimar : Metzler, 1999. 255–256.
- Van Oppen de Ruiter, Branko. *Berenice II Euergetis. Essays in Early Hellenistic Queenship*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. 245 p.
- Panov, Maxim. & Zelinskyi, Andrii. “Statue of Ptolemy II Philadelphus (villa Albani 558): Study of the Inscription and Problem of the Dating”. *Studies in ancient art and civilization* 23 (2019): 153–173.
- Pfeiffer, Stefan. *Die Ptolemäer: im Reich der Kleopatra*. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2017. 288 p.
- Redon, Berangere. “Le maillage militaire du Delta égyptien sous les Lagides”. *L’armée en Égypte aux époques perse, ptolémaïque et romaine*, Ed. A-E Veisse, S. Wackener. Genève: Librairie DROZ S.A., 2014. 45–80.
- Richter, Martina. “Bemerkungen zu SB XVI”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 86 (1991): 251–258.
- Rosamilia, Emilio. “From Magas to Glaukon. The Long Life of Glaukon of Aithalidai and the Chronology of Ptolemaic Re-Annexation of Cyrene (ca. 250 BCE)”. *Chiron* 48 (2018): 263–300.
- Stefanakis, Manolis ³. “Looking towards the North: The Circulation of Cyrenaic Coins on Crete”. *Numismatica Patavina* 13 (2016): 65–81.
- Tatman, John L. “Cretan Overstrikes: Gortyna, Phalasarna, and Polyrrhenia: Drachms Overstruck on Kyrenaika Coins”. *American Journal of Numismatics* 35 (2023): 1–32.
- Vollgraff, Guilielmus. “Novae inscriptiones Argivae (continuantur)”. *Mnemosyne* 43 (353) (1915): 365–384.
- Waterfield, Robin. *Dividing the Spoils: The War for Alexander the Great’s Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 273 p.
- Waterfield, Robin. *The making of a king: Antigonus Gonatas of Macedon and the Greeks*. Chicago: The University of Chicago Press, 2021. 277 p.
- Will, Édouard. *Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.)*: t. 1. 2nd éd. Nancy: Presses universitaires de nancy, 1979. 405 p.
- Winnicki, Jan–Krzysztof. *Late Egypt and Her Neighbours: Foreign Population in Egypt in the First Millennium BC*. Warsaw: The Journal of Juristic Papyrology Supplements, 2009. 645 p.
- Zelinskyi, Andrii. “Do dyskusiyi stosovno Bereniky Posydippa (P. Mil. Vogl. 309 AB 78–82)”. *Skhidnyy svit* (2) (2006): 43–48. [in Ukrainian].
- Zelinskyi, Andrii. “Interpretatsiya prysvyaty likarya Medeya Apollonu Pifiys’komu [Posidippus 2002, 95]”. *Skhodoznavstvo* 55–56 (2011): 53–64. [in Ukrainian].
- Zelinskyi, Andrii. “Ptolemey Filadel’f i Lah, syn Tayis: rekonstruktsiya stosunkiv mizh bratamy”. *Skhidnyy svit* (4) (2014): 19–27. [in Ukrainian].
- Zelinskyi, Andrii. “Try prymitky do istoriyi diadokhiv”. *Skhidnyy svit* (1) (2007): 34–44. [in Ukrainian].
- Zelinskyi, Andrii. *Vid basylevsiv–faraoniv do faraoniv–basylevsiv: pershi 100 rokiv ptolemeyivs’koyi monarkhiyi*. Vinnytsya; kyiv: “Tvory”, 2020, 648 p. [in Ukrainian].
- Żelazowski, Jerzy. “La Fondazione di Ptolemais in Cirenaica Tra Storia e Archeologia”. *Palamedes* 7 (2012): 67–80.

THE REIGN OF MAGAS IN CYRENAICA: THE QUESTIONS OF THE CHRONOLOGY, A POLITICAL STATUS AND A IDEOLOGICAL FRAMING

Andrii ZELINSKYI

State institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”,

Department of History of the countries of Asia and Africa

5 Leontovich Str., 01054, Kyiv, Ukraine

email: z-al@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0214-4625>

The Figure of the ruler of the Hellenistic Cyrenaica, Magas, [ca. 320 – ca. 250 BC] does not receive much attention from the modern researchers. The reason for this situation is a small number, the chaotic and a mostly fragmented nature of the historical sources known to us, that are covering only a small number of the aspects of his reign. However, the turning to the sources, that are related to the history of the other Hellenistic states [in particular, the state of Ptolemies] and the adding the modern research concepts and the assumptions, that are not directly related to the Hellenistic Cyrenaica, makes it possible to reproduce a relatively complete picture of the reign of the subject of the proposed study.

Without exaggeration, Magas of Cyrenaica can be considered a bright representative of the category of the rulers of the so-called the Small Hellenistic monarchies. Taking advantage of his indirect involvement with the royal house of the Ptolemies and demonstrating his military skill, he was receiving the post of a Ptolemaic viceregent of the economically developed and relatively isolated Mediterranean region – Cyrenaica ca. 300 BC. However, later, thanks to his understanding of the international situation and the ability to adjust his own plans and to restrain his expansionist appetites he managed to turn his province into an independent state, and he himself acquired and managed to keep the royal title. Being a pragmatic and balanced politician, Magas adhered to a military, political, dynastic and ideological sphere of the influence of the Seleucid state for more than 20 years of his independent ruling. So, he participated directly or indirectly on the side of the Seleucid rulers in the I and probably II Syrian wars [accordingly in 275 – 272/271 and 259–253 BC]. At the same time, such state of affairs did not prevent him, at the final stage of his reign, to reconcile on the favorable terms with his half brother, the ruler of the Hellenistic Egypt, Ptolemy II Philadelphus.

At the same time, during the entire period of his reign, Magas used and even to some extent increased the tools, that were available at his disposal, designed to promote the recognition of his royal status both in the foreign policy and in the domestic arena. So, he became the first Hellenistic potentate who obtained the title of the basileus thanks to his marriage with the Seleucid princess [the daughter of Antiochus I Apama]. Magas also used as the proof of his rights to Cyrenaica the so-called “right of the spear”, for which he resorted to the use of a retrospective counting of the years of his reign. In addition, he positioned himself as a successful defender of the independence of his kingdom, introduced his own lifetime cult on the Seleucid model, and, like the representatives of the former Cyrenian dynasty of Battiades, acted as a Priest of Apollo Carneius. Although, due to the lack of the sons, Magas did not manage to found his own dynasty, it was the descendants of his daughter, the Ptolemaic queen Berenice II, who were continuing to occupy the Alexandrian throne for almost two centuries.

Keywords: Magas of Cyrene, Berenice I, Berenice II, Cyrenaica, The state of Ptolemies, the state of Seleucids, the Hellenistic age, a state ideology.